

HİDAYET ORUCOV'UN ESERLERİNDE GÖÇ VE İŞGAL SORUNLARI

Özet

Batı Azerbaycan (Bugünkü Ermenistan), Türkün kadim yurtlarından biridir. Buranın işgali ve bölgenin asıl sahibi olan Azerbaycan Türklerinin son neferine kadar göçe mecbur edilmesi konusunda ciddi araştırmalar yürütülmüş ve konuyla ilgili olarak objektif bir tutum sergilenmiştir. Genel olarak son zamanlarda sosyal, siyasi alanda görülen dalganmalar, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Azerbaycan'ın tarihî topraklarının Ermeniler tarafından işgale uğraması siyasi ve toplumsal arenada enine boyuna tartışılmıştır. Meydana gelen olayların, tarihî ve sosyolojik gerçeklerin dramatize edilmesi konuyla ilgili olarak adaletsiz yaklaşımların âdeta ifadesi olmuştur. Çeşitli yazarlar konuyla ilgili olarak tafsilatlı yaklaşımlarla gerçekleri dile getirmiş, bu da işgal ve etnik temizlik konusuna daha geniş açıdan yaklaşımı zaruri hâle getirmiştir. Batı Azerbaycan'da doğup büyüyerek orada yetişen yetenekli yazar ve şairlerden biri olan Hidayet Orucov'un eserlerinin ana teması neredeyse tamamen göç, işgal ve yurda dönüşle ilgili telkinlerden oluşmaktadır. Orucov'un konuyla ilgili olarak kendine has yaklaşım tarzı ister istemez edebî tenkitçilerin dikkatini kendi üzerinde toplamıştır. Kendisi İrevan edebî çevrenin en parlak simalarından biri olduğu gibi Ermeniler tarafından yürütülen ve meydana getirilen bütün olayların canlı şahidi olmuş ve bunları kaleme almıştır.

ULUSLARARASI TÜRK
DÜNYASI
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ
INTERNATIONAL
JOURNAL OF TURKISH
WORLD STUDIES
CİLT 6 / SAYI 1 / EKİM
2023

Sorumlu Yazar
Corresponding Author

Şefayet ALİYEV
yeniavrasiya@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-
4560-310X

Gönderim Tarihi
Recieved
19.12.2022

Kabul Tarihi
Accepted
19.01.2023

Atıf
ALİYEV, Şefayet
(2023). "Hidayet
Orucovun Eserlerinde
Göç ve İşgal Sorunları",
*Uluslararası Türk
Dünyası Araştırmaları
Dergisi*, (6/1), 79-92.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

Anahtar Kelimeler: Hidayet Orucov, şiir, işgal, göç.

MIGRATION AND OCCUPATION PROBLEMS IN HIDAYET ORUCOV'S WORKS

Abstract

Literary and cultural analyses were conducted on the occupied Western Azerbaijani lands (one of the ancient Turkish lands) and the deportation of the last member of Western Azerbaijan population; the right position were shown to it. In general, the fluctuations in the socio-political environment of the last period, the collapse of the Soviet empire, the occupation of the historical Azerbaijani lands by the Armenians have opened the way for extensive analysis as a problem. The approach of prose, poetry, publicism (journalism), and dramaturgy to issues, the analysis of events and facts in artistic samples is an expression of the attitude towards the historical injustice. The details that are emphasized in the sample of the literary works of the writer make it necessary to approach the essence of the issue in a wider context. The topics such as deportation, occupation and indoctrination of returning homelands are dominated in H.Orucov's literary works, one of the talented literary figures of the Western Azerbaijan environment. The writer, as one of the bright figures of Yerevan's literary environment, who attracted the attention of literary critics to life events with his original thinking and figurative approaches, was a live witness of almost all events.

Key words: Hidayet Orucov, dramaturgy, deportation.

Giriş

Hidayet Orucov şair, yazar ve gazeteci olarak velut bir ömür süren edip dünyaya geldiği Zengezur bölgesinde Ermenilerin hayata geçirdiği vahşetlerin tamamının tanığı olmuştur. Ermenilerin Türk milletine duyduğu tarifsiz kinle bölgede yaşayan Azerbaycan Türklerinin köylerine yapılan saldırılar ve hayata geçirilen her vahşet Hidayet Orucov'un millî bilincinde ve duygularında silinmez izlerin bırakmış, kaleme aldığı her eserinde olayları dile getirerek duyduğu tepkileri dünya kamuoyuna sunmuştur.

Bölgenin zengin kültürü ve folkloru çocukluk çağlarından itibaren şahsiyetini biçimlendirmiş ve onu şair kalpli hassas bir insan yapmıştır. Çeşitli dönemlerde yazıp yayımlattığı "Doksanıncı Yıl", "Biraz Bekleyin Beni", "Beni Seslediğinde", "Zirve Patikası", "Aşk Yaşlanmıyor", "Denizi Sesledim" "Evimiz Anneli Olsun", "Trenden Mektup", "Bazen Beni

Hatırla”, “Ömrümün İzleri” gibi eserleri bir edebiyatçı olarak yeteneğini göz önüne seren, düşüncelerini ve olaylara karşı tavrını sergileyen en güzel kaynaklardır.

Hidayet Orucov'un geniş okuyucu kitlesine sunulan her eseri sansasyonel rağbet ve ilgiyle karşılanarak onlarla ilgili çeşitli tenkidi yazılar kaleme alınmıştır. Tofik Hacıyev 7 tane, Nebi Hazri, Yaşar Karayev ve Hüseyin Kürdoğlu 12, Y. Seyidov 14, Memmed Aslan, Söhrab Tahir, Nizami Caferov 5, K. Bayramov 3, A. Eminov 6 adet, İbrahim Kerimov, Paşa Kalbinur ve daha birçok yazar onun eserleriyle ilgili olarak çeşitli zamanlarda görüşlerini belirttikleri makaleleri kaleme almışlardır.

1. Hidayet Orucov'un Eserlerinde Ermeni İşgali

Hidayet Bey'in yazıları, gazeteciliği ve şairliği arasındaki manevi bağ tip olarak onun duygusal dünyasının tasvirini kendine has çizgilerle ortaya koymaktadır. Eserlerinde Ermeni vandalizmini, Batı Azerbaycan topraklarının tarihî sahibi olan Azerbaycan Türklerinin ana yurtlarından belirli yerlerden destek alan Ermeniler tarafından silah gücüyle sökülüp atılması, baskıların ve takiplerin her gün şiddetlenerek gemi azıya alması konularını görebilirsiniz. “Şiiriyet, benim seninle imtihanım vardır” diyen Orucov Batı Azerbaycan'da yürütülen süreçlerin canlı şahidi olarak duymuş olduğu ıstırapları dile getirmiştir. Nizami Caferov “Hidayet” adlı monografide “Yazar, tam anlamıyla başka bir dünyadır ve bu dünya mensubu olduğu halkın muhteşem tarihin ayrılmaz bir parçasıdır. Aynen Hidayet dünyası gibi.” (Caferov, 2015: 3) diyerek Hidayet Bey'le ilgili düşüncelerini dile getirmiştir. Siyasi çatışmaların sebep olduğu sıkıntılar ve ıstırapların şahidi olan edip ömrü boyunca Azerbaycan Türklerinin millî davasını savunmuştur. “Ömürden Uzun Gece”, “İrevan'da Hal (Ben) Kalmadı”, “Tiyatrodan Sonra” adlı uzun hikâyeleri ileri sürülen düşüncelerin en güzel örnekleridir.

Hidayet Orucov'un “Sabaha Çoğ Var” adlı eseri edebî tür olarak birbirine benzemeyen iki bölümden oluşmaktadır. Eserin birinci kısmı şiir, diğer kısmı ise nesir biçimindedir, ancak bu bölümleri birleştiren ortak yönler vardır. Edibin hayata, olaylara, insanlara yaklaşımı, arzuları, gayesi ve objektifliği bu durumun oluşmasında en önemli etken olmuştur. Eserdeki güncel

olayların üslubu ile şiirlerdeki üslup ve ifade tarzları birbiri ile doğru orantılıdır. Bu da Orucov'un kalemine ve üslubuna sadık bir edip olduğunu göstermektedir (Seyidov, 1990: 1-4). “Buradan Min Atlı Kéçdi”, “İrevan'da Hál Qalmadı”, “Ömürden Uzun Géce”, “Günorta (Öğlen)”, “Tiyatrodan Sonra” adlı kısa ve uzun hikâyeleri, “İlyas Efendiyev'e Mektup”, “Korkut Dede Sehnemize Hoş Geldin”, “Yarım Kalan Diyalog”, “Şairler Dramaya Gelir, Söz Rejisorundur” gibi denemeleri hem ortaya koyduğu problemlerin konusu hem de tasvir özellikleri ile önem taşıyor.

Hidayet Orucov'un sanatsal üslubu, etnik kökün arketiplerinden ilham alan düşünce ve modelleri, şiirlerinde olduğu gibi yazılarında da tipik özelliktedir. “İrevan'da Hál Qalmadı” uzun hikâyesinde etnik kökenin kültüründen kaynaklanan düşünceler belirgin biçimde kendini göstermektedir. “Moskova ve Kiev için iki bilet almıştı, ancak Ermenistan futbol takımı Ararat ile Azerbaycan futbol takımı Neftçi arasında Moskova'da müsabaka yapılacağı haberi gazetede yayımlandıca Moskova'ya gitmeye ve Moskova otelinde yer ayırarak iki hafta kadar orada kalmaya, Neftçi'nin galibiyetini doyasıya yaşamaya karar vermişti” (Hidayet, 1984: 185).

“İrevan'da Hál Qalmadı” uzun hikâyesi tam anlamıyla millî hafıza örneği olarak tarih ve tarihî gerçeklerin tipik manzarasını gözler önüne sermektedir. İrevan, tarihî ve coğrafi yönden Türk yurdu olduğundan edebiyatımızın, kültürümüzün ve bilimimizin beşiğidir. Orada yaşayan Türklerin etnografik haritası, folkloru ve kültürünün asıl çizgisini belirleyen bir bölge olarak son iki yüz yılda tarifi imkânsız dehşetli ıstıraplar, işgaller ve göçe zorlanmalarla karşı karşıya kalmıştır. Edip bilinçli olarak eserine “İrevan'da Hál Qalmadı” adını vermiştir. “Hidayet Orucov, bir şair olarak kendini kanıtlamış ve yayımlanan şiir kitapları okuyucular tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Şairin nesre ve güncel yazılara karşı ilgisi çoğunlukla beklenmedik anlarda kendini göstermiştir. Bu durum da yazarlık psikolojisi ile ilintilidir. Yaşamın duygusal yönden algılanışının istenen seviyede kendini gösterememesi böyle bir zarureti, yani şiirden düzyazıya yönelmeyi doğurmuştur. Ancak

ilhamın gelmesinden kaynaklanan bu durumda şairin kalbi hep onun kılavuzu olmuştur” (Eminov, 990: 2-4).

Merhum şairimiz Memmed Aslan “Ömürden Uzun Geceler Yaşandı” adlı makalesinde Orucov’un kaleme aldığı olaylardan etkilenerik şunları dile getirmiştir: “O zaman 1980 yılının başları idi. İnsanları hırpalayan, ortaya çıkan ani gerçeklerden ve insanlığa zıt olan komünist rejimi dile getirme, hele hele bu konuyu eserlerinin odak noktasına yerleştirerek insanlara ulaştırmak her babayığidin harcı değildi. Tepesinde sallanan Demokles’in kılıcı istenen anda ona doğru yönlendirilebilirdi” (Aslan, 1996: 3). O zamanlar hayatımızın gerçek yüzü böyle idi. Her ömür kendinden de uzun bir gece idi.

1981 yılında basında “Ömürden Uzun Gece” uzun hikâyesi yayımlandığında eseri okuyan her şahıs yazarın cesaretine hayran kalmakla birlikte başına gelebilecek belalardan dolayı da müthiş kaygılar duyuyordu. Eserin sahibi Hidayet Orucov, o zaman İrevan’da yaşıyordu (Aslan, 1996: 3). O, yaşanan acılardan dolayı “İrevan’da kalbimi gömerek geldim” diyordu.

Hidayet Bey “Buradan Min (Bin) Atlı Kéçdi” adlı eseri 2016 yılında yayımlanınca bazı konulara açıklık getirmiştir. “Edebiyat ve İncesenet” gazetesi bir hayli hengâmeden sonra eserin bazı yerlerini kesip biçip “tehlikeli milliyetçilik” gibi ifâdeleri kaldırıp bazı cümleleri değıştirdikten sonra sansürleyip eserin bir parçasını korka korka yayımlamıştı. Azerbaycan dergisi “Buradan Min Atlı Kéçdi” eserinin tamamını yayımlamaya hazırlandığında sansür kendi düşüncesine göre tehlikeli bulduğu yerleri kesip biçme konusunda biraz daha ileri gitmişti, hatta öyle bir durum oluşmuştu ki, eserin yayımlanmasına engel olmak istedim” (Orucov, 2016: 4). Böylesi bir kaydın düşülmesi yazarın hangi acılarla karşılaştığının göstergesi olma yönünden önem taşımaktadır. “Biz o yêrlere kayıdacayık (döneceğiz)” ifâdesi Rus imparatorluğunun ölüm kusan baskısına karşı bir başkaldırı hareketi idi. Diğer taraftan tarihî olarak göçe zorlama olaylarının ıstraplarını açıklamak bakımından tipik bir örnektir. İrevan, Göyçe, Dereleyez, Ağbaba gibi kültür ocaklarına karşı Sovyet İmparatorluğunun hileli yaklaşımı çeşitli seviyelerde edebî hayatımızda kendine yer edinmiştir. “Buradan Min Atlı Kéçdi”

eserine dönmede ve onu tam biçimde yayımlamaktaki asıl gayem tarihimizin son yarım yüzyılımın sosyo-siyasi manzarasını, millî manevi değerlerimizi ve yaşadığımız süreçleri o dönemi görmeyen ve yaşayan nesillere olduğu gibi ulaştırmaktır” (Orucov, 2016: 6).

2. Azerbaycan’ın Çarlık Tarafından İşgali ve Sonraki Süreçler

Güney Kafkasya’nın bir parçası olan Azerbaycan’ın Çarlık ve İran tarafından işgali sonraki dönemlerde meydana gelen olayların sebebi ve başlangıcı olarak kendini göstermektedir. Toprak kaybı, takipler ardı arkası kesilmeyen tepkilere ve isyanlara sebep olmuştur. Ermenilerin bilinçli olarak Azerbaycan topraklarına yerleştirilmesi, Sovyet İmparatorluğunun hilekâr niyetinden kaynaklanıyordu. Ermenilerin bu topraklara yerleştirilmesiyle birlikte Göyçe, Gümrü, Ağbaba, Zengezur ve İrevan gibi kültür merkezleri felaketlerle karşı karşıya bırakılmıştır. Yirminci yüzyılda ise bu süreç daha ağır ve açık saldırıya yönelmiştir. Ermeni-Müslüman (Türk) düşmanlığı, Rus devlet siyasetinin yönetim felsefesinin bir parçası olarak kabul edilmiştir. Azerbaycan topraklarında Ermeni devletinin kurulması ise bu durumun gerçek manzarasıdır. “Buradan Min Atlı Kéçdi” eseri meydana gelen onayların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Hidayet Orucov’un “Söz Vahtına (Vaktine) Çeker” eseri 1990’lı yıllardaki durum konusunda oldukça geniş bilgiler sunmak yönünden önem taşımaktadır. Edip son derece önemli durumların şahidi olmuş, meydana gelen olaylara oldukça sert ifadelerle münasebetini bildirmiştir. “Nahçıvan konusundaki düşüncelerim şöyle idi. Mıgri bölgesini gaddarcasına kendi anakarasından ayırarak Ermenistan’a hediye ettiler. Böylelikle Ermenilerin İran’a çıkışı olsun ve Azerbaycan’ın bir parçasını Azerbaycan’dan ayırsın diye yapay bir koridor oluşturdular. Tam elli yıl önce 24 Nisan 1965 tarihinde İrevan’da Tiyatro Meydanı’nda toplanan Ermeniler “Nahçıvan bizimidir”, “Karabağ bizimidir”, “Kars bizimidir”, “Sarıkaş bizimidir”, “Van bizimidir” diye slogan atmışlardı. O zaman Maralzemi’de öğretmen olarak çalışıyordum. İrevan’la telefon vasıtasıyla sık sık ilişki kurarak haberleri günü gününe izliyorduk. Toplumumuzda genelde bir endişe hâkimdi, dayım orada

yaşadığından aile olarak son derece rahatsızdık. Batı Azerbaycan Türklerinin aksakalı olduğundan evinin Ermeniler tarafından basılacağı endişesini taşıyorduk” (Orucov, 2016: 10). Olayların temposu gittikçe yükseliyordu, çünkü böyle planlanmıştı. Bu durum ise imparatorluk sınırları içinde devlet içinde devlet oluşturma düşüncesine hizmet etmekle birlikte etnik düşmanlığı körüklemesi ve çatışmaları davet etmesi anlamında idi. V. G. Belinski “Hayat nerede ise şiiir de orada ve şiiir için konu da oradadır” (Belinski, 1979: 227) demiştir. Hidayet Orucov da kaleme aldığı eserlerinde iyi yetişmiş bir aydın olarak görüp izlediği olayların resmini bir ressam dakikliği ile tabloya dönüştürmüştür. Şairlik yeteneği, onun estetik düşüncesinin asıl çizgisini belirlemekle birlikte meydana gelen olayları da başarılı bir biçimde sunmanın usullerini yansıtmıştır.

“Qara çaylak daşıyam, amma haçansa bir gün mebed divarına koyulacağam” (Kara ırmak taşıyam, ancak bir gün mabet duvarına örüleceğim) diyen şair hep ileriye düşünmüş ve hayatta her şeyin bir zamanının olduğu düşüncesinden hareket etmiş ve yüksek idealler peşinde koşmayı kendine prensip edinmiştir. “Bir neğme yazıram, yaşayıram men” (Bir türkü yazıyor ve yaşıyorum) diyerek kendini örnek olarak sunuyor. “Rayonumuz¹ Araz’ın kırağındadır² (kenarındadır). Kendimiz Araz’acan³ doqkuz-on kilometre ola-olmaya”, “Almaniya defterinden” bazı satırları hatırlıyorum. “İrevan’da Həl Qalmadı” ifadesi ikiye bölünen vatanın karşılaştığı ıstırapların edebî çığlığıdır. “İrevan’da Həl Qalmadı” türküsü neden çok sık söyleniyordu acaba? (Hidayet, 2011: 188).

Hidayet Orucov’un düzyazıları da şiirleri kadar canlı ve etkili olmakla birlikte birbirlerini tamamlıyorlar. “Orda-Zengezur’da yüreğimin mezarı kalmış”, “İkinci Afganistan yaratılıyor”, “Hakikat sağır değil”, “Aklınızı başımıza devşirin”, “Öbür dünyanın insanları” gibi eserlerinde Ermeni vahşetini, halkın başına gelen belaları tam anlamıyla canlandırmaya çalışmıştır. Bununla da bir sanatçı olarak tarafını kesin ve sert

¹ Rayon: Bölge

² Gırag: Kenar, kıyı.

³ Araz’can: Aras’a kadar.

çizgilerle belirleyip “İrevan’da yaşadığım yılların ıstıraplı ateşi henüz içinde soğumadan hatıralarımı yazmaya mecbur kaldım. Erken değil mi? diyerek kısacık denebilecek yıllarda birkaç ömrün deneyimini ve ıstıraplarını yaşadığımı belirtmiştir.

“Orada yaşadığım yılları hatırladıkça gençlik yıllarımda çalıştığım “Sovyet Ermenistanı” gazetesini, on altı yıl yöneticiliğini yaptığım Cafer Cabbarlı İrevan Devlet Azerbaycan Dram Tiyatrosu çalışanlarını, başkanlığını yürüttüğüm Ermenistan Cumhuriyeti Yazarlar Birliği Azerbaycan Konseyi’nin üyelerini hatırlıyorum. Bildiriler sunduğum Pedagoji Enstitüsü’nün Filoloji Fakültesinin öğretim görevlilerini, öğrencileri, çeşitli sanatçıları, aydınları, Komünist Partisi mensuplarını, yazar arkadaşlarımı hasret ve acıyla anıyorum. Her birisi kendi atına binerek Rahmeti Rahmana kavuştular. Onların gittiği o bilinmeyen dünyada hayalimde öylesine portreler, çizgiler, epizotlar biçimlendi ki, onları yalnızca hayalimde ve gönlümde hissetmemeli, okuyucularıyla bölüşmeliydim. Onları ben yazmasam kimler yazacaktı?” (Orucov, 2016: 3) diyen edip nasıl tarihî olaylarla karşılaştığını belirtiyor.

Hidayet Orucov’un sanat anlayışı, millî ve manevî değerlerimizin korunması ve geleceğe miras bırakılması yönünden son derece önem arz etmektedir. “Sovyet Ermenistanı” gazetesindeki çalışmaları, İrevan’ın asıl yerlisi olan Türk çevresinin karşılaştığı sıkıntılar, Azerbaycan Türklerinin ata ocaklarından güç kullanılıp, katliamlar gerçekleştirilerek göçe mecbur edilmeleri, bölgede bulunan eski kültür kalıntıları Orucov’un estetik düşüncesinde biçimlenerek yeniden canlanmıştır. “Biz oraya döneceğiz” inancı ile yaşayan şairin düşünceleri yalnızca o bölgeyle sınırlı kalmamıştır. “Tebrizli ananın gözü yoldadır, ömrüm yetecek mi o şiiri yazmaya” ifadesi bir halkın tarih boyunca üst üste yığılarak korkunç bir dağa dönüşmüş problemlerinin haykırışıdır.

“Buradan Min Atlı Kéçdi” denemesinde bölgenin sosyosiyasi, tarihî kültürel manzarasını gözler önüne sermede en önemli kaynaklardan biridir. Gördükleri, yaşadıkları, canlı şahidi olduğu olayları ve İrevan bölgesinin tarihî manzarası, çağdaş durumu konusunda etraflı bilgiler sunmaktadır.

“Mığrı istasyonunda trene binerek Sovyet Ermenistanı gazetesinin davetiyle İrevan’a giderken her an yaşadığım heyecan ve endişe ile dolu o bahar gecesini dünmüş gibi hatırlıyorum. Gecenin karanlığı içinde Aras boyu geçip gittiğim dokuz saatlik o yolculuk hafızamda ve kalbimde ebedî olarak iz bırakmıştır. Zengezur treniyle gittiğim o dokuz saatlik yol hayatımın en uzun, en ilginç hem bilinen hem de bilinmeyenlerle dolu benzersiz bir yolculuğudur. Sonraki dönemlerde ondan daha uzun tren ve uçak seferlerim olmuştur hem de defalarca, ancak o bahar gecesinde Aras’ın sesini, ayın bulutların arkasından göz kırpsını, o yarı aydınlık havada belli belirsiz şeylere benzettiğim gölgeleri hiçbir zaman tekrar görememişim. Aras sahiliyle cetlerimizin ulu yurdu Nahçıvan’ın sağlı sollu topraklarından geçerek gidişim bambaşka bir dünya idi (Orucov, 2016:3).

Tarih, yaşanan gerçekler, Sovyet İmparatorluğu’nun sebep olduğu felaketler ve kısaca bütün ıstıraplar bu satırlarda kendi ifadesini bulmuştur. Sovyet Ermenistanı gazetesindeki faaliyetleri ve çalıştığı dönemde şahidi oldukları, Mığrı’dan İrevan’a giderken kalbinde yaranan duygular, bilinçaltında yer eden hisler, Aras nehrinin iki kardeşin arasına sokulmuş bir hançer gibi sembolleşmesi “O taraf da Azerbaycan’dır bu taraf da” gerçeğinin bilinçte oluşturdukları, Azerbaycan halkının karşılaştığı problemleri zincirleme biçimde göz önünde canlandırmaktadır. Diğer taraftan Mığrı konusunda verdiği bilgiler de bölgedeki tarihî ve coğrafi durumu fotoğraf karesi olarak ortaya koymaktadır. Mığrı Ordubad ile Zengezur arasında kalan bir bölgedir. Zengezur’un güneyinde Aras boyunca uzanan dar bir koridor gibidir. Dağlarla koyun koyuna olup her türlü sebze ve meyve yetiştirilen mümbit bir Türk yurdudur. Azerbaycan Türkleriyle meskûn her köy ve kasaba 1920’li yıllardan 1930’lu yıllara kadar göçe tabi tutulmuş ve zorla vatanların terk etmek durumunda kalmışlardır. Tağemir, Benövşepuç, Buğakar, Püşgah ve diğerleri. Tey köyü 1950’li yılların sonlarında gözümüzün önünde göç ettirildi. Köyler boşaltılınca topraklar yapayalnız kaldı, pınarlar kurudu, mezar taşları tandık ayak seslerini duymayınca korkunç acılarla belini büküp kaderlerine küsmüşçesine yüz üstü yere gömdüler.

Andranik'in teröristlerden oluşan ordusu 1918-1920'li yıllarda Zengezur'a saldırdığında birçok köy darmadağın edilmişti (Hidayet, 1984: 17). Bunlar Türklerin Sovyet İmparatorluğunun saldırganlığı ile karşılaştığı korkunç istraplarla dolu bir tarihtir. Bu tarihte Ermeni toplumu tarafından gerçekleştirilen ve kan damlayan bir imza vardır.

Rus İmparatorluğu, iki yüz yılda Azerbaycan'a karşı yaptığı her şeyi Ermenilerin eliyle hayata geçirmiştir. Hidayet Orucov'un Mıgır, Aldere, Maralzemi, Lök ve diğer yerlerle ilgili olarak verdiği bilgiler Türklerin karşılaştığı vahşetin gerçek manzarasıdır. Edip "Anamın yirminci yüzyılın en meşakkatli günlerinden İkinci Dünya Savaşının vahşetinden başlayarak o yüzyılın sonlarına kadar soydaşlarımızın karşılaştığı katliamlar, bir asırda üç defa kitlesel sürgününe kadar bizleri büyüttü. Babamın ölümünden sonra hep aklı, mantığı ve çalışkanlığı ile aslında yapılması imkânsız olan şeyleri gerçekleştirdi" (13, s. 86) diyerek katliamlarda öksüz ve yetim kalanların, İkinci Dünya Savaşına gidip dönmeyenlerin, dul kalan eşlerin, babasız kalan yavruların, muradına eremeyen nişanlıların duygularına tercüman olmuştur.

3. Azerbaycan Türklerinin Tarihî Topraklarından Kitlesel Sürgünü

Hidayet Orucov, Azerbaycan Türklerinin 1948-1953 yılları arasında tarihî topraklarından kopararak maruz kaldıkları kitlesel mecburi göçü etnik felaket olarak değerlendirerek şöyle diyor: "Son iki yüzyılda Kafkasya bölgesinde Azerbaycan Türklerine karşı etnik temizleme ve soykırım siyaseti bilinçli olarak hayata geçirilmiştir. Bu olaylarda halkımız katlanılması zor mahrumiyetlere, istraplara maruz kalarak millî bir facia yaşamıştır. Gayriinsani siyasetin aşama aşama hayata geçirilmesiyle tarihin en başından beri yaşadıkları vatanlarından sürülüp çıkarılan Azerbaycan Türklerinin yurdu buralara Ruslar tarafından göç ettirilen Ermenilere bırakılmış ve onlara yapay bir devlet kurdurulmuştur. Bu göçürülmeler esnasında kitlesel katliamlar ve soykırımlarla halkımıza karşı her türlü cinayet işlenmiş, tarihî anıtlarımız darmadağın edilmiş, Türk'e ait ne varsa yerle yeksan edilmiştir (Orucov, 2016: 115).

Hidayet Orucov, Rusların arka çıkmasıyla Ermenilerin yarattığı vahşeti eserlerinde gözler önüne sermiştir. “Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulu 23 Aralık 1947 tarihinde 4083 ve 10 Mart 1948 tarihinde 754 numaralı kararla Azerbaycan Türklerine karşı tarihî soykırımın gerçekleştirilmesine imza atmıştır. Bizden sonra gelecek nesillere vatanın kaybedilmesi gibi ağır bir miras bırakılmıştır ve kaybedilen vatanımızın tekrar elde edilmesi gelecek nesillerimizin omuzlarına yüklenmiş kutsal bir yükür. Ben bu kitabı o kutsal savaş ve zafer için, millî-tarihî bilincimizin pusulası olması gayesiyle yazdım” (Orucov, 2016: 584) diyerek tarihî Türk topraklarının boşaltılarak paslı bir hançeri gibi Türk dünyasının ortasına Ermeni adıyla saplanmasına duyduğu tepkinin bilinçli haykırışını kaydetmiştir.

“İrevan’a yedi mektup”, “Orda, Zengezur’da kalbimin mezarı kalmış”, “Yurdundan sürülenlere mektup”, “İkinci Afganistan mı yaratılıyor?”, “Aklınızı başımıza devşirin”, “Kimse mücadelesiz, savaşız yenilmek istemiyordu” vb. yazılarıyla Ermenilerin hilekâr ve korkunç içyüzünü ortaya dökmekle bu mücadeleye bakış açısını belirtmiştir. “Yurdundan sürülenlere mektup” bu bakış açısının en bariz örneğidir. Orada aydınların ve sade halkın konuyla ilgili düşünceleri yansıtılmıştır. Edip bu mücadelenin sonucunu “Bizi kurtaracak yegâne güç varsa o da birliğimizdir. Yalnızca birliğimizle hilekâr düşmanların yolunu kesebilir, tepesinde demir yumruğa dönebiliriz” diyerek bilinçli ve aydın bir insan olarak yegâne yolu göstermiştir.

Hidayet Orucov “Hakikat sağır değildir” adlı makalesinde 1918-1920 yıllarında Zengezur bölgesinde meydana gelen vahşeti ve Hankendi olaylarının ıstıraplarını dile getirerek bu konuda şunları kaydetmiştir: “Bu konuda çok şey bilen insanlardan biriyim. Yazdıklarım da kendi izlenimlerimin tasviridir. Şimdilerde her tarafta dile getirilen Dağlık Karabağ olayları şimdilerde başlamış olaylar değildir. Onların temeli İrevan’da 40 yıl bundan önce atılmıştır. Dışarıdan getirilen Ermenilerin yaptıkları Sovyet karşıtı mitinglerde sloganlarla dile getirilmiştir. O zamanlarda 150 bin Azerbaycan Türkü hiçbir sebep yok iken kendi vatanlarından İrevan, Karabağlar, Vedi, Zengibasar, Kamerli, Göyçe, Dere Eleyez, Millî Dere, Loru,

Zengezur ve diğer yerlerden genel olarak 23 bölgeden sürülüp çıkarıldılar. Bu durum ise “Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti yalnızca Ermeniler içindir” anlayışının dışavurumunun açık ifadesi idi (Orucov, 2016: 681). Edibin, bu ifadeleri Rus emperyalizminin asıl düşüncesinin neler olduğunu ve Ermeni eliyle neler yaptığını ifşa etmektedir.

Orucov’un güncel makaleleri İrevan edebî çevresi, tarihî dinamiği, sosyo-siyasi süreçleri, Sovyetler Birliği’nin dağılması arifesinde ve sonrasında meydana gelen olayların asıl gayesini anlama yönünden eşsiz birer kaynak niteliğindedir.

Sovyet Ermenistanı gazetesinde çalıştığı dönemlerde tarihî Türk topraklarının Ermenileştirilmesi, yer adlarının değiştirilmesi, Azerbaycan Türklerinin göçe zorlanması ve sürgünü olaylarının tamamını birebir görmüş ve yaşamış olan Hidayet Orucov’un eserleri dünden geleceğe doğru bir deniz feneri rolünü oynamaktadır. “Aklınızı başınıza devşirin” makalesinde şunu vurgulamaktadır: “Yirminci yüzyılın sonlarında hangi halka ve hangi ülkeye böylesine bir ihanet yapılmış ve ilan edilmemiş bir savaş açılarak orantısız güç kullanılmıştır?”

Aşırı Ermenicilik hastalıktır ve bu psikoloji kendi ülkelerinin başına bela olmuştur. Bu hastalığın ilacı ise şimdiye kadar bulunamamış, daha doğrusu onları yola getirecek güç henüz kendini göstermemiştir (Orucov, 2016: 708). Orucov makalesinde 1918-1920 yılları arasında Zengezur bölgesinde 115 Türk köyünden 3257 kişi, 2276 çocuğun vahşi biçimde katledilmesini Ermenilerin hangi duygu ve düşüncede olduklarını ifşa etmiştir. Ermeni vandalizminin Azerbaycan Türklerine karşı işlediği vahşetler, göç ve işgal probleminin asıl gayesini gözler önüne sermiştir. Edibin bizzat canlı şahidi olduğu olayları kaleme alması hem tarihe ışık tutma yönünden mükemmel bir kaynak hem de Ermenilerin nasıl bir halk olduklarını ve kime, neden hizmet ettiklerini açıkça göstermektedir.

Sonuç

Bütün bunlar Hidayet Orucov’un hem keşmekeşli hayat yolunu hem de zengin bir sanat anlayışına ışık tutmaktadır. Bunlar da Ruslar tarafından yapay olarak Ermenileştirilmiş Batı

Azerbaycan genelinde meydana gelen tarihî süreçlerin asıl mahiyetini gözler önüne sermektedir. Edibin kendi sanat anlayışı çerçevesinde kaleme aldığı, şahidi olduğu olaylar tarihî süreçler yönünden kaynak oluşturduğundan dolayı bilimsel ve teorik olarak görkemli aydınlar tarafından hep irdelenmekte ve bu konuda çeşitli fikirler ileri sürülmektedir.

Sosyo-siyasi alanda meydana gelen olaylar, Rus İmparatorluğunun Batı Azerbaycan toplumuna hangi açıdan yaklaşım gösterdiğini, İrevan merkezinin Ermeni kültür merkezi olarak göstermiş olduğu tavır ve düşünce, bölgenin canlı siyasi hayatı, yaşamı, etnografik kültür yapısı, kısaca her şey edibin eserlerinde kendi yansımaları bulmuştur. Bu durum da edibin eserlerinin her yönüyle sistemli olarak irdelenmesini zaruri duruma getirmekte, Türk dünyası aydınlarına ve siyasetçilerine belirli mesajlar sunmaktadır.

Kaynakça

- ASLAN, M. (1996). "Ömürden Uzun Geceler Yaşandı." *Ekran-efir Gazetesi*, 12-18 Nisan.
- Azerbaycan Demokratik Respublikası. Azerbaycan hükümeti (1918-1920). Bakı: Gençlik: 1990, 92 s.
- BAYRAMOV, Q. (2011). *Azerbaycan poeziyasının çeşmesi, seçmelerin seçmesi – ve yahut Hidayet'in poeportreti*. Sekiz cild / I. c. - Bakı: Apostroff MMC, s. 13-60
- BELİNSKİ, V. Q. (1979). *Seçilmiş Makaleleri*. Bakı: Gençlik, 227 s.
- CEFEROV, N. (2015). *Hidayet*. Bakı: AzAtaM, 160 s.
- EMİNOV, A. (1990). Vetendaş Yangısı. *Edebiyyat ve incesenet gazetesi*, 13 Haziran.
- HACIYEV, T. (2011). *Her işinde şair*. Hidayet. Eserleri. Sekiz cilt / I c. , Bakı: Apostroff MMC, s. 5-13
- HİDAYET. (1984). *İrevanda Hal Kalmadı*. Yerevan, Sovetskan Qrof, 288 s.
- HİDAYET. (2007). *Seçilmiş Eserleri*. Bakı: Şerq-Qerb, 488 s.
- HÜSEYNOV, M. (2008). *Dil ve Poeziya*. Bakı: Elm, 434 s.
- HEZRİ N. (1986). *Ömrün Qatarı Yol Gedir*. Hidayet. Gatardan Mektub. Bakı: Yazıcı, s. 5-9.
- KARAYEV, Y. ve KÜRDOĞLU, H. (1999). Serrast söze söz çatmaz, calasan da sözü söze. *Yeni Azerbaycan Gazetesi*, 24 Ağustos 1999.
- ORUCOV, H. (2016). Buradan Min Atlı Keçdi. Bakı: Apostroff MMC, 744 s.
- SEYİDOV, Y. (1990). Bedii ve publisistik yaradıcılığın birliyi. *Azerbaycan müellimi Gazetesi*, 28 Mart 1990.

